

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ
ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ

ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΦΗΒΩΝ

ΘΕΜΑΤΑ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

ΕΥΑΝΘΙΑ ΜΑΚΡΗ-ΜΠΟΤΣΑΡΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

«ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΤΟΥ ΟΑΕΔ»

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

Αντί προλόγου

Η εποχή μας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ενδιαφέρουσα γιατί πολλές απόψεις της ζωής είναι υπό αλλαγή. Μία σημαντική ευθύνη των ενηλίκων σε μία κοινωνία είναι η προετοιμασία των εφήβων για το μέλλον. Ωστόσο, κανείς δεν μπορεί να προβλέψει τι ακριβώς θα συμβεί στο μέλλον. Η αβεβαιότητα αυτή δε λείπει από τους νέους, οι οποίοι διακατέχονται από αυτή την αμφιβολία. Που μπορεί να μας οδηγήσει αυτή η εποχή;

Η ‘‘δύσκολη’’ εφηβεία

Η εφηβεία είναι ο δρόμος που ενώνει την παιδική ηλικία με την ενήλικη ζωή. Πορευόμενος στον δρόμο αυτό ο έφηβος θα αποκτήσει, παρά τις λοξοδρομήσεις και τα αδιέξοδα μια αναγνωρίσιμη μορφή.

Είναι ταυτόχρονα μια περίοδος έκστασης και άγχους, ευτυχίας και προβλημάτων, εξερεύνησης και ψυχικής πίεσης. Μια περίοδος ρήξης των συνδετικών κρίκων με το παρελθόν και δημιουργίας νέων με το μέλλον. Μια περίοδος πιθανής σύγχυσης για τον ίδιο τον έφηβο, για τους γονείς του, οι οποίοι έχουν την επιμέλεια της ανατροφής του, αλλά και για τους άλλους ενήλικες που είναι επιφορτισμένοι με το έργο της ανάπτυξης και της ψυχοκοινωνικής του προσαρμογής.

Από κοινωνιολογική άποψη η εφηβεία είναι ένα φαινόμενο που διακρίνεται από την διαφορετικότητα σε ότι αφορά την καθολικότητα και την ομοιογένεια των χαρακτηριστικών της. Διαφοροποιείται ανάλογα με το πολιτιστικό και κοινωνικό περιβάλλον και ως προς τη διάρκεια της και ως προς τις διαδικασίες ένταξης των εφήβων στην κοινωνία των ενηλίκων. Όσο πιο πολύπλοκη είναι μια κοινωνία τόσο μεγαλύτερη είναι η χρονική διάρκεια της εφηβείας και τόσο εντονότερες οι συγκρούσεις της.

Σχέσεις γονέων-εφήβων

Μελετώντας τις σχέσεις των εφήβων και των γονέων μέσα από το πρίσμα της δημοκρατικοποίησης της οικογένειας και της επικράτησης ενός γενικότερου πνεύματος ελευθερίας αναδεικνύεται ότι ο διάλογος αποτελεί ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της ομαλής λειτουργίας της οικογένειας. Οι γονείς, όταν συζητούν με τους εφήβους για όλα σχεδόν τα θέματα που τους απασχολούν και όταν οι τυχόν εντάσεις στις σχέσεις μεταξύ τους επιλύονται με τον εποικοδομητικό διάλογο, οι έφηβοι δομούν με μεγαλύτερη ευκολία και αυτοπεποίθηση την ταυτότητα τους.

Στις μέρες μας, βέβαια, ο θεσμός της οικογένειας με τη μορφή που τον γνωρίζαμε στο παρελθόν έχει διαφοροποιηθεί δραματικά. Τόσο η αύξηση των διαζυγίων, όσο και η απόκτηση παιδιού εκτός γάμου, καθώς επίσης, και η αυξητική τάση των συμβιωτικών σχέσεων έχουν αλλάξει ριζικά τη δομή της παραδοσιακής οικογένειας. Για τον λόγο αυτό,

---

τα πρότυπα ταύτισης και οι στόχοι που θέτουν οι έφηβοι, στις μέρες μας, αλλάζουν με ταχύτατους ρυθμούς, καθώς οι σχέσεις τους με τους γονείς είναι πιο απαιτητικές και πιο σύνθετες από κάθε άλλη εποχή.

Το επίπεδο και η ποιότητα της επικοινωνίας μεταξύ των γονέων επηρεάζουν άμεσα τη συναισθηματική και κοινωνική έκφραση των εφήβων.

Οι συγκρούσεις στην οικογένεια

Η ανάγκη του εφήβου για αυτοπροσδιορισμό και αυτονόμηση οδηγούν σε συγκρούσεις με το άμεσο οικογενειακό του περιβάλλον. Η ορθή ή όχι διαχείριση αυτών των συγκρούσεων, ο επανακαθορισμός και η επαναδιαπραγμάτευση των σχέσεων γονέων-εφήβου από το γονεϊκό του περιβάλλον μπορούν να έχουν αντίστοιχα θετικά ή όχι αποτελέσματα στην διαμόρφωση ταυτότητας του εφήβου καθώς και στην αυτοεκτίμηση του. Το πέρασμα του εφήβου από την κλειστή εξάρτηση της οικογένειας στην αυτονομία, χαρακτηρίζεται από τη μείωση της συμμετοχής του στην οικογενειακή ζωή και από την παράλληλη αύξηση της διαπροσωπικής σύγκρουσης με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας.

Οι θετικές σχέσεις των εφήβων με τους γονείς τους προάγουν την ψυχοκοινωνική τους προσαρμογή και το ψυχολογικό τους ευ ζην. Αντίθετα, η έλλειψη γονεϊκής στήριξης

και η μη ενασχόληση των γονέων με τα παιδιά τους αυξάνουν την πιθανότητα εκδήλωσης προβλημάτων συμπεριφοράς κατά την εφηβεία.

Τα προβλήματα συμπεριφοράς

Τα προβλήματα συμπεριφοράς κατά την εφηβεία διακρίνονται σε *εξωτερικευμένα* και *εσωτερικευμένα*. Εξωτερικευμένα είναι τα προβλήματα στα οποία η συμπεριφορά είναι περισσότερο έκδηλη και έχει περισσότερες άμεσες αρνητικές επιπτώσεις για το άτομο και για την κοινωνία. Τέτοιας μορφής προβλήματα είναι η χρήση ουσιών, οι διαταραχές διαγωγής, η σχολική αποτυχία και η παραβατικότητα. Στα εσωτερικευμένα προβλήματα, χαρακτηριστικό παράδειγμα των οποίων είναι οι συναισθηματικές διαταραχές, όπως η κατάθλιψη και το άγχος, η συμπεριφορά μπορεί να συγκαλύπτεται και να μη γίνεται εύκολα αντιληπτή, πολύ περισσότερο αφού πολλά από τα συμπτώματα των προβλημάτων. Οι οικογένειες εφήβων με παραβατική συμπεριφορά είναι λιγότερο συνεκτικές, υπόκεινται σε αυστηρότερο γονεϊκό έλεγχο και διέπονται από περισσότερες συγκρούσεις μεταξύ των μελών τους από ό,τι οι οικογένειες εφήβων χωρίς παραβατική συμπεριφορά. Αν τα παιδιά βιώσουν την απόρριψη, την παραμέληση και την εχθρότητα από τους γονείς τους, είναι πολύ πιθανόν να εκδηλώσουν ένα μεγάλο αριθμό προβλημάτων σε διάφορους λειτουργικούς τομείς της προσωπικότητάς τους, όπως μαθησιακές δυσκολίες, νευρωσικές διαταραχές, γνωστικά προβλήματα, ψυχοσωματικά προβλήματα και διαταραχές της προσωπικότητας. Αντίθετα, η απόκτηση αυτονομίας μέσα σε ένα περιβάλλον θετικών

σχέσεων με τους γονείς οδηγεί σε καλύτερη προσαρμογή του νεαρού ατόμου κατά την προοδευτική απομάκρυνσή του από την επίδραση των ενηλίκων, αυξημένη αυτοπεποίθηση, ενισχυμένη αντίσταση στην πίεση από τους συνομηλίκους και υψηλότερη αυτοεκτίμηση.

Ψυχική υγεία και κατάθλιψη στην εφηβεία

Η ανικανότητα επιρροής του εφήβου σε γεγονότα και συνθήκες που επηρεάζουν σημαντικά τη ζωή του, μπορεί να εγείρει, εκτός από το άγχος, συναισθήματα ματαιότητας, απελπισίας, ανασφάλειας και αδυναμίας αντίδρασης, τα οποία με τη σειρά τους επηρεάζουν την ψυχική υγεία των εφήβων.

Μεταξύ των ψυχικών διαταραχών της εφηβείας η κατάθλιψη είναι από τις πιο συχνές. Η εφηβική κατάθλιψη μπορεί να είναι μακρόχρονη και επαναλαμβανόμενη. Αποτελεί παράγοντα κινδύνου ψυχοπαθολογίας και ψυχοκοινωνικής δυσπροσαρμογής στη μετέπειτα ενήλικη ζωή.

Τα συμπτώματα της κατάθλιψης, όπως έχουν καταχωρηθεί στη διεθνή βιβλιογραφία, εκτείνονται σχεδόν σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας και περιλαμβάνουν: *λύπη, θλίψη, ευερεθιστικότητα, άγχος, εχθρότητα, ενοχές, θυμό, εκνευρισμός, ψυχοκινητική επιβράδυνση, αργή ομιλία και σκέψη, κλάμα, απόπειρες αυτοκτονίας, σκέψεις αναξιοσύνης, ανημπορία, απαισιοδοξία, απελπισία, σκέψεις θανάτου, αδυναμία συγκέντρωσης, μειωμένη ικανότητα σκέψης, απώλεια ευχαρίστησης, διαταραχές ύπνου, απώλεια ενέργειας και εξάντληση, απώλεια όρεξης, απώλεια ενδιαφέροντος.*

Η κατάθλιψη μπορεί να καλύπτεται στην εφηβεία και έτσι να μη γίνει εύκολα αντιληπτή. Εξάλλου, καθένα από τα προαναφερθέντα συμπτώματα ενδέχεται να εμφανισθεί φυσιολογικά στην εφηβεία, δίχως να υποδηλώνει μια καταθλιπτική διαταραχή. Άλλωστε πολλές έρευνες έχουν δείξει ότι οι περισσότεροι έφηβοι οδεύουν προς την ενηλικίωση ομαλά, χωρίς μεγάλους κλυδωνισμούς και αναστατώσεις, με σταθερότητα ανάμεσα στην εφηβική και ενήλικη προσωπικότητα.

Η συχνή εμφάνιση και η έντονη παραμονή αυτών των συμπτωμάτων, η δυσχέρεια της εξέλιξης του εφήβου προς την ωριμότητα, η παρεμπόδιση των σχέσεων του με τους συνομηλίκους και τους ενήλικες, οι αρνητικές επιπτώσεις της συμπεριφοράς του προς τους άλλους, μαρτυρούν την εφηβική κατάθλιψη. Πολλές φορές οι υψηλοί στόχοι που οι έφηβοι θέτουν για τον εαυτό τους και τα υψηλά κριτήρια αυτοεκτίμησης, δυσκολεύουν τη ζωή τους, καθώς οι ίδιοι προβαίνουν σε πολύ αυστηρή αυτοκριτική και δημιουργούν μεγάλη απόσταση ανάμεσα στην πραγματική και ιδεώδη εικόνα του εαυτού τους. Αυτή η αποτυχία τους να διαμορφώσουν μια σαφή εικόνα του εαυτού τους, οδηγεί στη σύγχυση ρόλων, η οποία θεωρείται βασική αιτία για πολλές μορφές διαταραχών της συμπεριφοράς που παρουσιάζουν οι έφηβοι.

Ο εαυτός ,η αυτοαντίληψη και η αυτοεκτίμηση του εφήβου

Μια σημαντική πλευρά της προσωπικότητας, από τις πιο ενδιαφέρουσες και βασικές σύμφωνα με τη γνώμη πολλών ερευνητών, είναι η άποψη που έχει το άτομο για

τον εαυτό του, τις ικανότητές του και τα χαρακτηριστικά του. Η έννοια του εαυτού, με βασικές συνιστώσες την αυτοαντίληψη και την αυτοεκτίμηση, αποτέλεσε κατά τις τελευταίες δεκαετίες αντικείμενο έντονης ερευνητικής δραστηριότητας.

Η αυτοεκτίμηση αναπτύσσεται μέσα από τις σχέσεις με τους σημαντικούς άλλους, καθώς τα άτομα προσπαθούν να ελαχιστοποιήσουν την απόρριψη, να πετύχουν αποδοχή και να βρουν ικανοποίηση και ασφάλεια.

Δηλαδή, προσπαθούμε να εκτιμήσουμε τη γνώμη ή τις στάσεις που έχουν οι ‘‘σημαντικοί άλλοι’’ προς τον εαυτό μας και μετά εσωτερικοποιούμε τις στάσεις αυτές στη δική μας αυτοεκτίμηση. Τελικά η κοινωνία είναι αυτή που δίνει μορφή και νόημα στην αντίληψη του ατόμου για τον εαυτό του. Οι ερευνητές αναγνωρίζουν ως βασικές κατηγορίες σημαντικών άλλων τους γονείς, τους καθηγητές, την ευρύτερη ομάδα των συνομηλίκων (συμμαθητές, συμφοιτητές, συνάδελφοι στον εργασιακό χώρο) και τους στενούς φίλους. Σε γενικές γραμμές θέση σημαντικών άλλων για κάποιον επέχουν εκείνα τα άτομα, των οποίων η γνώμη θεωρείται από τον ίδιο αξιόλογη και έγκυρη. Η επίδραση που ασκούν στην αυτοεκτίμηση οι αξιολογήσεις από τους άλλους, εξαρτάται από το κατά πόσον οι αξιολογήσεις αυτές είναι ευνοϊκές, από τη συνέπεια της ανατροφοδότησης, από την ειλικρίνεια και τον αριθμό των αξιολογητών, καθώς και από την αντίληψη που το άτομο σχηματίζει για τα κίνητρό τους. Όλα αυτά είναι λογικά και ενδεχομένως βάσιμα. Αλλά σημασία έχει η οπτική του παρατηρητή. Τελικά, αυτός μόνο μπορεί να προσδιορίσει,

---

αν ένας συγκεκριμένος άλλος είναι σημαντικός ή όχι. Σε τελευταία ανάλυση, σημαντικοί άλλοι είναι εκείνοι που ασκούν πράγματι σημαντική επίδραση στον εαυτό κάποιου και όχι εκείνοι που έχουν συγκεκριμένους ρόλους ή δύναμη .

Η βία στο σχολείο

Η παραβατικότητα των ανηλίκων και ειδικότερα των εφήβων μαθητών φαίνεται να αυξάνεται συνεχώς σε όλες τις χώρες του κόσμου. Φαινόμενα μαζικής ή ατομικής βίαιης συμπεριφοράς στο σχολείο, όπως εκφοβισμός μαθητών και καθηγητών στους σχολικούς χώρους, κλοπές, σοβαροί τραυματισμοί, βανδαλισμοί, καταστροφές κλπ. τείνουν να γίνουν καθημερινή συνήθεια. Όχι μόνον οι μαθητές, αλλά και οι εκπαιδευτικοί νιώθουν να απειλούνται από την καθημερινή βία.

Ωστόσο επιβάλλεται να τονισθεί, πως η βία των μαθητών παρουσιάζει σε κάθε κοινωνία διαφορετική μορφή και έκταση. Όμως έχει παρατηρηθεί ότι στις περισσότερες κοινωνίες τα φαινόμενα βίας ξεκινούν από μια ήπια μορφή παραβατικότητας και εξελίσσονται σταδιακά μέχρι των φαινομένων της οπλοφορίας και των εγκληματικών ενεργειών.

Στην Ελλάδα η συμμετοχή των εφήβων μαθητών σε πράξεις βίας και ειδικότερα της βίας στους σχολικούς χώρους εξελίσσεται με ανησυχητικούς ρυθμούς. Από τις έρευνες που έχουν διεξαχθεί στον τομέα αυτό διαπιστώνουμε ότι το 7% των μαθητών του δείγματος ανήκαν σε οργανωμένες ομάδες (' ' συμμορίες ' ') με συντονισμένη παραβατική

δράση, ενώ 48% ανέφεραν ότι είχαν πέσει θύματα επιθέσεων από συνομηλίκους τους. Σε έρευνα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (1996) ένας στους τέσσερις μαθητές δηλώνει ότι έχει πέσει θύμα σωματικής βίας, ενώ περισσότεροι από 35% των μαθητών δηλώνουν πως υπάρχει ανάγκη να καταφύγει κανείς μέσα στο σχολείο σε διάφορα μέσα άμυνας, και 15% από αυτούς δήλωσαν ότι διαθέτουν τέτοια μέσα άμυνας. Επίσης στην έρευνα του ΕΠΙΨΥ σε δείγμα 4.300 μαθητών, μεταξύ άλλων διαπιστώνεται ότι τα ποσοστά θυματοποίησης ανάμεσα στους εντεκάχρονους και δεκατριάχρονους μαθητές είναι αρκετά υψηλά (34% και 39% αντίστοιχα).

Οι μετανάστες έφηβοι

Ο ερχομός στη χώρα μας χιλιάδων Ελλήνων κι αλλοδαπών μεταναστών έχει δημιουργήσει μία νέα κοινωνική πραγματικότητα η οποία έχει τον αντίκτυπό της στην εκπαιδευτική διαδικασία και στα προβλήματα συμπεριφοράς που εμφανίζονται στο σχολείο.

Θα πρέπει εδώ να επισημάνουμε, ότι ελάχιστες έως ανύπαρκτες είναι οι προσπάθειες που εστιάζουν την προσοχή τους στην προαγωγή της ψυχικής υγείας και στην ψυχολογική προσαρμογή των παιδιών που προέρχονται από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα και ιδιαίτερα των εφήβων οι οποίοι διάνουν μια από τις δυσκολότερες περιόδους της ζωής τους.

Η προσαρμογή των εφήβων μεταναστών στο νέο περιβάλλον είναι ένα περίπλοκο και πολυεδρικό φαινόμενο με πολλές μεταβλητές που μπορούν να επηρεάσουν την

προσωπικότητά τους και να οδηγήσουν ακόμα και στην εκδήλωση ψυχικών διαταραχών. Εμπειρικά δεδομένα δείχνουν ότι οι μετανάστες έφηβοι διακατέχονται από συναισθήματα απομόνωσης, αναφέρουν χαμηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης, και βιώνουν στις οικογένειές τους καταστάσεις έντασης, διαμάχης, αντιστροφής ρόλων και αλλαγής μοντέλων επικοινωνίας.

Αντί επιλόγου

Η ανικανότητα επιρροής του εφήβου σε γεγονότα και συνθήκες που επηρεάζουν σημαντικά τη ζωή του, μπορεί να εγείρει, εκτός από το άγχος, συναισθήματα ματαιότητας, απελπισίας, ανασφάλειας και αδυναμίας αντίδρασης, τα οποία με τη σειρά τους ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό για τα εμφανιζόμενα προβλήματα στην εφηβεία.

Η κοινωνία πρέπει να ενδιαφερθεί ώστε κάποιοι έφηβοι που μεγαλώνουν κάτω από "σκληρές" συνθήκες, μέσα σε ένα περιβάλλον ανέχειας, σωματικής κακοποίησης, σεξουαλικής κακοποίησης, γονεϊκής τοξικομανίας ή βίας, να κατορθώσουν να "επιβιώσουν" και να οδεύσουν ομαλά προς την ενηλικίωση.